

Становлення і розвиток системи професійної адаптації вчителів-початківців як частини підготовки на робочому місці в Японії

О.О. Лученко*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна

*Corresponding author. E-mail: luchenko-olga@yandex.ru

Paper received 10.11.15; Accepted for publication 20.11.15.

Анотація. Стаття досліджує становлення і розвиток системи професійної адаптації вчителів-початківців у Японії. На основі історичного аналізу системи підготовки на робочому місці було зроблено висновок, що первісна професійна адаптація вчителів-початківців здійснювалася як її частина з початку заснування нової освітньої системи у 1872 році. Було виявлено, що з епохи Мейдзі з метою усунення професійної некомпетентності та підвищення педагогічної майстерності практикувалися первинні форми сучасної практики підготовки вчителів-початківців. Результатом проведеного дослідження було запропоновання періодизації основних етапів розвитку системи професійної адаптації вчителів-початківців у Японії.

Ключові слова: професійна адаптація, вчителі-початківці, підготовка на робочому місці, професійна освіта в Японії

Вступ. В умовах інтеграції в європейський освітній простір освітня система України перебуває у стадії реформування й постійного вдосконалення. Пошук ефективних стратегій шляхом міжнародних порівнянь може забезпечити стимули для підвищення ефективності модернізації освіти в Україні. Наразі пошук нових шляхів оптимізації початкової професійної адаптації є актуальним для сучасної професійної освіти в Україні, а вивчення і впровадження нових ефективних підходів підтримки входження вчителів-початківців у професію є одним з її головних завдань.

Стислий огляд публікацій за темою. Різні аспекти підготовки вчителів у Японії досліджували такі японські та вітчизняні дослідники, як Я. Івата, Х. Кімура, І. Кудомі, О. Озерська, К. Рао, М. Родіонов, А. Сакамото, М. Сато, Т. Сакаї, Й. Такасі та інші. Дослідженням розвитку системи післядипломної освіти і проблемою підвищення кваліфікації вчителів у Японії займалися М. Сато, Н. Курода, Н. Сімахара, С. Танака, Т. Кучай, Т. Павлова, О. Озерська та інші. Питаннями професійної та соціальної адаптації в Японії займалися такі дослідники, як М. Вакабаясі, Й. Вакамацу, Т. Кікучі, К. Ікеучі, Ч. Накано, М. Йосіда, А. Ітагакі, К. Сакакібара, С. Ооба, М. Фудзівара та інші. Питання професійної та соціальної дезадаптації в Японії досліджували Й. Вакамацу, Й. Іемото, К. Ісігуро, І. Ісії, М. Масакі, Й. Мадзумото, Й. Моріаса та інші. Завдання, зміст і проблеми впровадження програми входження вчителів-початківців у професію розглядаються у працях таких вчених, як Д. Нохара, М. Паділла, Д. Райлі, С. Ваїда, Ю. Камеяма, Й. Ісіхара.

Досвід із професійної адаптації в Японії викликає зацікавлення вітчизняних дослідників (О. Озерська, Н. Рашитова). О. Озерська, зокрема, досліджує окремі аспекти чинної програми входження вчителів-початківців. Однак не достатньо вирішеною частиною загальної проблеми є історичний аналіз системи професійної адаптації вчителів-початківців.

Мета статті: визначити основні етапи становлення і розвитку системи професійної адаптації вчителів-початківців у Японії та проаналізувати походження сучасних форм і методів підготовки молодих учителів.

Матеріали і методи. Було проведено огляд психолого-педагогічної літератури з проблеми професійної адаптації вчителів-початківців у Японії; проаналізовано дослідження вчених з питань становлення і розвит-

ку системи підготовки вчителів на робочому місці й програми входження вчителів-початківців у професію.

У Японії існує дві програми з підготовки вчителів: підготовка до вступу на посаду (Pre-service teacher training) і підготовка на робочому місці (In-service teacher education and training, далі - INSET). Здійснення професійної адаптації вчителів-початківців відбувається у межах системи INSET. Підготовка новопризначених учителів – це її перший етап, націлений на тих, хто щойно вступив на посаду.

Під час введення нової освітньої системи в 1872 році не було підготовлених учителів, тому одним із перших завдань INSET було надання підготовки для некваліфікованих учителів, особливо з сучасних дисциплін (природнича наука, математика, суспільна наука), які абсолютно були їм не знайомі [4, с. 119].

Усунення професійної некомпетентності або непридатності є одним зі способів управління дезадаптацією. Таким чином, вважаємо, що зародження системи професійної адаптації відбувалося разом із заснуванням INSET, тобто на самому початку становлення сучасної західної системи освіти.

Становлення і розвиток системи професійної адаптації вчителів-початківців відбувалися починаючи з епохи Мейдзі (1868-1912 рр.) і пройшли низку етапів.

З 1872 року до кінця Другої світової війни підтримка професійної адаптації вчителів-початківців здійснювалася як невід'ємна частина INSET і не розглядалася окремо від підвищення кваліфікації як на офіційному, так і на неофіційному рівні.

У 1872 році в Токіо було засновано педагогічне училище, яке мало готувати вчителів, навчаючи їх новим методам викладання. У межах програми INSET воно виконувало такі завдання:

- 1) сертифікація працюючих учителів або підвищення їх кваліфікації;
- 2) підвищення якості викладання вчителів [4, с. 120].

Закон про освіту, який був проголошений у 1872 році, наказував створювати умови для розвитку вчителів. Відповідно до цього закону в січні 1873 року уряд Японії заснував початкову школу, прикріплену до Токійського педучилища. Вона була заснована з метою надання практичного навчального середовища для педагогів та студентів Токійського педучилища, де б вони могли спостерігати за уроками, проводити експерименти з використанням

нових методів і надавати допомогу в підготовці вчителів з питань керівництва класом [1, с. 3].

У кінці 1870-х років з'явився тип INSET, який був названий «навчальні збори». Цей вид підготовки був спрямований на поліпшення якості викладання окремих учителів. Він передбачав такі види діяльності: 1) інсценування викладання (учасники-вчителі виступають у ролі учнів), спостереження викладання й обговорення в класі; 2) лекція директора педучилища або когось зі штату співробітників; 3) обговорення запропонованої освітньої теми.

Наприкінці 1890-х – на початку 1900-х років по всій Японії засновувалися й закріплювалися різні види діяльності INSET. Вважається, що це був період стрімкого зростання практики INSET у Японії. Як зазначає Н. Курода, серед різних видів діяльності INSET довоєнного періоду можна побачити деякі первинні форми сучасних практик INSET у Японії. Лекційні заняття, навчальні збори вчителів, різні види INSET на шкільному рівні, які з'явилися наприкінці XIX – на початку XX століття, дуже поширені в Японії й зараз.

Наведемо приклад практики INSET, яка проводилася на шкільному рівні (муніципальна початкова школа):

1. *Проведення дослідження уроку* (далі – lesson study). Самі вчителі вибирають тему і проводять практичне дослідження щодо змісту, форм і методів майбутнього відкритого уроку;
2. *Відкритий урок*. Учителі проводять урок за результатами свого дослідження і таким чином діляться ними з колегами;
3. *Конференція*. Після спостереження за уроком влаштовуються збори, на яких дають поради і коментують урок;
4. *Обговорення*. Збори, на яких учителі обговорюють будь-які питання – освітні або інші.
5. *Відкриті дні в школі*. Відкриті уроки, які відвідують сторонні люди, включаючи директорів або вчителів з інших шкіл, адміністрацію зі сфери освіти, після чого проводиться конференція [4, с. 129].

Ці види діяльності проводилися незаплановано й на добровільних засадах, а не за наказом префектурних і районних освітніх органів.

Нині програма входження вчителів-початківців у професію, яка виконує функцію адаптації молодих вчителів, передбачає навчання у формі відвідування занять учителя-наставника або вчителя-предметника, консультації, планування й проведення відкритих уроків і уроків lesson study. Lesson study (jugyō kenkyū) проводиться як частина керівництва з предмету, на це виділяється в середньому від 30 до 40 годин на рік (для вчителів початкової і молодшої середньої школи). Підхід lesson study зародився в Японії у 70-х роках XIX-го століття і зараз набуває все більшої популярності.

Поява lesson study була результатом необхідності поширення нового методу викладання – object lesson (метод безпосереднього сприйняття, заснований на використанні наочності на уроці) в школах на початку епохи Мейдзі. У зв'язку з цим у педучилищах почали застосовувати метод criticism lesson, який передбачав демонстрацію уроку студентами педучилищ у своїй групі з подальшим обговоренням результатів. Даний

метод допомагав отримати необхідні навички для використання методу object lesson. Крім того, критерії оцінювання й підходи, які застосовувалися в criticism lesson, відповідають сучасному методу lesson study.

Н. Макінае вважає, що метод criticism lesson спочатку був заснований як частина lesson study і поширився серед місцевих педучилищ для підготовки вчителів. Далі його роль розширилася з початкової підготовки до професійного розвитку вчителів після вступу на роботу. Т. Інагакі також вказує, що criticism lesson, який практикувався з кінця 1890-х років, довгий час залишався корисним методом розвитку й підготовки вчителів-початківців [5].

Як стверджує М. Арані, відвідування занять у школі як частина підготовки вчителів-початківців регулярно велося вже з 1872 року [1, с. 2]. Нині в учителів Японії багато можливостей для спостереження уроків, які проводяться іншими вчителями, що є звичайною практикою в школах і вважається одним з основних методів з обміну досвідом викладання.

У 1910-х і 1920-х роках види діяльності INSET поширювалися і розвивалися далі:

- 1) курси INSET у префектурних педучилищах продовжували відігравати важливу роль в одержанні й підвищенні рівня вчительського сертифіката;
- 2) Міністерство освіти відкрило центральні підготовчі курси, запрошуючи директорів початкових шкіл з префектур брати в них участь;
- 3) самі вчителі почали проявляти ініціативу в самостійній перепідготовці, засновуючи місцеві вчительські асоціації, які час від часу організовували навчальні збори, приділяючи увагу викладанню [4, с. 128].

Підбиваючи підсумок, можна сказати, що в довоєнний період не існувало підтримки адаптації вчителів-початківців на законодавчому рівні, а безпосередня ініціатива в організації діяльності INSET належала місцевим органам влади на районному рівні. Періодично проводилися педагогічні підготовчі заходи. Вони проходили у формі відвідування й демонстрації відкритих уроків (зазвичай у школах, прикріплених до педучилищ), участі у лекційних зборах та конференціях, проведенні lesson study тощо.

Після Другої світової війни підготовка вчителів, яка раніше проходила в педучилищах, змінилась на отримання професійної освіти в університеті. У 1947 році була заснована відкрита система сертифікації, за якої молодші коледжі та університети могли надавати педагогічну освіту без прямого контролю з боку Міністерства освіти. За цією системою вимоги для отримання сертифіката вчителя стали мінімальні щодо дисциплін професійного циклу і практичного досвіду. Наприклад, щоб отримати сертифікат для викладання в середній школі, було необхідно лише 14 кредитів з дисциплін професійного циклу і два тижні студентської педагогічної практики. До 1970-х років це привело до розповсюдження педагогічної освіти, в якій брали участь 85% коледжів і університетів Японії [9, с. 453].

У післявоєнний період стаття стосовно INSET була включена в «Закон зі спеціального регулювання зайнятості педагогічного персоналу» (1949 р.), а створення закладів для підготовки було запропоновано у звіті Ради з підготовки педагогічного персоналу від 1958 року під заголовком «Політика і заходи з поліп-

шення системи освіти вчителів» [8, с. 286]. Проте, незважаючи на це, Міністерство освіти вважало головним завданням надання достатньої кількості вчителів для шкільної системи, яка стрімко розширювалася, оскільки молодша середня школа стала обов'язковою. З цієї причини довгий час після Другої світової війни аж до початку 1970-х років уряд Японії не приділяв багато уваги проблемі INSET, і кількість заходів була дуже обмеженою.

Планування програми стажування для вчителів-початківців у Японії має довгу історію: Міністерство освіти хотіло ввести її вже в 50-х роках минулого століття. Але ці плани зустріли сильний опір з боку Спілки вчителів Японії, яка довгий час перешкоджала цьому. У 1980-х роках політичний вплив союзу знизився, і Міністерству освіти вдалося ввести стажування, таким чином посиливши свій вплив на молодих учителів [2, с. 6].

Можна сказати, що починаючи з другої половини 60-х років XX століття професійну адаптацію вчителів-початківців почали розглядати як окрему частину практики INSET на офіційному рівні. Зараз і досі тривають суперечки про те, частиною якої програми слід вважати діяльність із входження вчителів у професію: програми INSET або підготовки до вступу на посаду. Проте, за словами М. Макі, генерального директора Національного інституту з досліджень в галузі освіти, програма для молодих учителів була створена як одна з ланок програми INSET, а тому повинна функціонувати в її межах [7, с. 275].

Основні принципи, цілі й методи чинної програми входження вчителів-початківців у професію були запропоновані у 1986 році у Другому звіті прем'єр-міністра тимчасової ради з освіти. У наступному році постійний підкомітет Міністерства освіти з підготовки вчителів опублікував звіт під назвою «Заходи щодо підвищення майстерності педагогічних кадрів». Крім рекомендацій стосовно призначення на посаду і сертифікації у звіті були зазначені детальні рекомендації щодо системи входження вчителів у професію. Були прописані такі аспекти програми: загальні цілі й зміст, тривалість підготовки, позашкільна і шкільна підготовка, використання вчителів-наставників для спрямування молодих учителів, надання вчителів-змінщиків і ролі різних освітніх органів [6, с. 101].

М. Макі, голова комісії Міністерства освіти, яка створила програму входження вчителів-початківців у професію, вказує на те, що вчителі в Японії не схильні залишати професію, оскільки вважають її своєю кар'єрою. У зв'язку з цим первинною метою програми було не запобігання плинності кадрів, а поліпшення якості викладання і, як результат, поліпшення навчання учнів. Оскільки студенти після закінчення університету мають дуже мало практичного досвіду, а їх підготовка в основному теоретична, то виникла необхідність у такій програмі [7, с. 274].

Саме недостатній практичний досвід через невеликий період педагогічної практики під час навчання у ВНЗ й досі вважається однією з основних проблем учителів-початківців. За результатами останніх опитувань, молоді вчителі зазначають, що під час навчання в університеті хотіли б більше таких форм практики, як спостереження за проведенням занять,

інсценування занять, також вони б хотіли отримати більше конкретних навичок викладання й підготовки з керівництва дітьми [10, с. 109].

Уявлення про професійний розвиток учителів повністю змінилося. До 1970-х років молоді вчителі зазвичай розвивали свої навички викладання природним чином, а саме використовуючи досвід своїх колег зі шкіл, розташованих поблизу. Проте з 1980-х років вони почали розвивати свої навички індивідуально за допомогою встановленої програми, яка проводиться місцевою владою [3, с. 36].

Програма входження в професію з 1989 року дає всім учителям першого року роботи статус тимчасового працевлаштування протягом одного року і вимагає проходження 300 годин стажування, яке проводиться місцевими органами управління.

Таким чином, процес професійного розвитку вчителів-початківців поступово змінився з участі в добровільних навчальних групах, які організували колеги-вчителі, на офіційну систему підтримки адаптації. Програма входження вчителів-початківців в професію за час свого існування отримала багато схвальних відгуків і підтвердила свою ефективність як у багатьох дослідженнях японських науковців, так і під час міжнародних порівнянь сучасних систем підтримки адаптації вчителів. З моменту заснування програми Міністерство освіти запровадило лише незначні зміни в управлінні її проведенням, залишивши незмінними всі ключові аспекти.

Висновки та їх обговорення. Незважаючи на те що до Другої світової війни з боку центрального уряду не існувало офіційної підтримки професійної адаптації вчителів-початківців, підготовка з метою усунення дезадаптації відбувалася в межах системи INSET за ініціативою місцевих органів освіти на префектурному рівні. У 1950-х роках Міністерство освіти хотіло ввести програму стажування для вчителів-початківців, але через сильний опір з боку Спілки вчителів Японії, яка вважала таку програму одним із політичних інструментів контролю вчителів, ці плани вдалося реалізувати тільки в 1980-х роках. Окрім того, деякі науковці (Т. Хоріо) вважають, що офіційне, обов'язкове стажування вчителів-початківців перешкоджає самостійній ініціативі й бажанню індивідуального росту, не залишаючи для нього часу. Наразі науковці дискутують, частиною якої програми слід вважати практику входження у професію: програми підготовки до вступу на посаду або програми підготовки на робочому місці. Ми підтримуємо останню думку, оскільки вважаємо, що історично підтримка професійної адаптації була невід'ємною частиною системи INSET, і тому первісне розуміння підготовки зумовлює таку точку зору.

Висновки. Таким чином, можна виділити три основні етапи розвитку системи професійної адаптації вчителів-початківців у Японії:

1) 1872–1945 рр. – зародження і становлення системи INSET. Первісною метою була підготовка некваліфікованих вчителів для усунення дезадаптації, причиною якої є некомпетентність або непридатність педагогічних працівників. У 1930-х роках, коли кваліфіковані вчителі склали близько 80% з усіх учителів, головною метою системи INSET стало покращен-

ня якості викладання. Ініціатива в організації діяльності INSET належала місцевим органам влади. У цей час з'явилися такі первинні форми сучасної практики навчання вчителів-початківців, як відвідування занять, проведення відкритих уроків, проведення практичних досліджень уроку (lesson study), консультації, лекційні заняття, навчальні збори, конференції тощо.

2) 1945–1988 рр. З кінця Другої світової війни Міністерство освіти Японії відіграло головну роль в організації і розвитку програм INSET. Відбулася централізація у сфері професійного розвитку вчителів. З кінця 60-х років було зроблено перші кроки до створення інтенсивної програми підготовки для молодих учителів на національному рівні. У 1978 році програма входження вчителів у професію отримала офіційну назву «Стажування для співробітників-початківців» (shoninsha kenshu). Плани Міністерства освіти щодо офіційної програми для вчителів-початківців зіткнулися з відкритим опором з боку Спільки вчителів Японії. З середини 80-х років політи-

ка проведення INSET увійшла до нової ери – систематизації підготовки та її інституціоналізації.

3) З 1988 р. – до теперішнього часу. Заснування Міністерством освіти обов'язкової програми стажування для вчителів-початківців. Підтвердження її ефективності дозволило не вносити суттєвих змін щодо ключових аспектів програми.

Підготовка на робочому місці була розпочата за місцевою ініціативою, однак вважаємо, що активна участь центрального уряду в цій сфері допомогла підняти систему підтримки професійної адаптації на новий рівень. За більш ніж століття Японія накопичила багатий досвід з професійної адаптації вчителів-початківців і, на нашу думку, має незаперечні переваги у сфері професійної післядипломної освіти. З урахуванням історичних, культурних та соціальних особливостей програма стажування вчителів-початківців може бути моделлю для наслідування під час запровадження програм підтримки адаптації молодих учителів в інших країнах, зокрема в Україні.

REFERENCES

- [1] Arani, M.R.S. Lesson Study as Professional Culture in Japanese Schools: An Historical Perspective on Elementary Classroom Practices / M. Arani, K. Fukaya, J.P. Lassegard // Japan Review. – 2010. – № 22. – P. 171-200.
- [2] Friehs, V. Teacher Education and Professional Development in Japan / URL: http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/workshop/teseed/dokumenti/teacher-education-in-japan.pdf.
- [3] Hajime, K. The Historical Trend of Teacher Identity in Japan: Focusing on Educational Reforms and the Occupational Culture of Teachers / K. Hajime, I. Yasuyuki // Hitotsubashi Journal of Social Studies. – 2007. – № 39. – P. 19-42.
- [4] Kuroda, N. Characteristics of Japan's Policies and Practices of In-service Teacher Education and Training (INSET): Focusing on INSET for Primary Teachers before World War II / URL: http://ir.lib.hiroshima-u.ac.jp/files/public/35089/20141016204114344782/CICEseries_5-3_117.pdf.
- [5] Makinae, N. The Origin of Lesson Study in Japan // Proceedings of the 5th East Asia Regional Conference on Mathematics Education: In Search of Excellence in Mathematics Education. – Tokyo, 2010. – P. 140-147.
- [6] Nohara, D. The Training Year: Teacher Induction in Japan // From Students of Teaching to Teachers of Students. Teacher Induction Around the Pacific Rim / Edited by J. Moskowitz, M. Stephens. – Washington DC: Department of Education, 1997. – P. 95-130.
- [7] Padilla, M. Guiding the New Teacher: Induction of First-Year Teachers in Japan / M. Padilla, J. Rile // Comprehensive Teacher Induction: System for Early Career Learning / E. D. Britton, L. Paine, S. Raizen. – Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2003. – P. 261-295.
- [8] Rao, C. The Reform and Development of Teacher Education in China and Japan in an Era of Social Change: Trends and Issues / C. Rao // Transforming Teachers' Work Globally: In Search of a Better Way for Schools and Their Communities / Edited by E. Kimonen, R. Nevalainen. – Rotterdam: Sense Publishers, 2013. – P. 261-298.
- [9] Shimahara, N.K. The Japanese Model of Professional Development: Teaching as Craft / N. Ken Shimahara // Teaching and Teacher Education. – Great Britain, 1998. – Vol. 14. № 5. – P. 451-462.
- [10] Yukawa, E. Recently Graduated English Teachers' Views on Teacher Training / URL: http://r-cube.ritsumei.ac.jp/bitstream/10367/5281/1/hes14_yukawa.pdf.

The establishment and development of novice teachers' professional adaptation system as a part of in-service teacher education and training in Japan

O. Luchenko

Abstract. The paper studies the establishment and development of novice teachers' professional adaptation system in Japan. On the basis of historical analysis of in-service teacher education and training it was concluded that novice teachers' initial professional adaptation was carried out as its part from the very beginning of introduction of the new education system in 1872. It was found that from the Meiji era with the aim of elimination of professional incompetence and quality improvement of teachers a number of initial forms of novice teachers' today's training practices were practiced. As the result of the study the division into periods of the main stages of the development of novice teachers' professional adaptation system in Japan was suggested.

Keywords: professional adaptation, novice teachers, in-service teacher education and training, professional education in Japan